

Nieuwsbrief januari 2015

Erfgoed Hoogstraten, Leemstraat 9b, 2320 Hoogstraten

vzw Erfgoed Hoogstraten

Beste leden,

Jullie zullen het met mij eens zijn dat 2014 een memorabel jaar is geworden.

De grote inspanning die werd geleverd om een dramatische, maar grotendeels vergeten veldslag in onze regio weer in het collectieve geheugen te krijgen en de resultaten die daarbij met "Hoogstraten 1814" werden bereikt, zijn ongezien binnen onze vzw, maar ook in ons stadje. De reeks uiteenlopende activiteiten sinds december vorig jaar hebben naar schatting bijna 28.000 mensen op de been gebracht en dat is een prestatie waar we als vereniging best trots op mogen zijn. De relatief kleine projectgroep had het concept evenwel nooit op deze manier kunnen realiseren zonder de cruciale steun van vele vrijwilligers en een aantal partners. Hartelijk dank aan hen die een handje konden toesteken wanneer dit nodig was.

Los van dit toch wel hectische en uitzonderlijke herdenkingsjaar bleef Erfgoed Hoogstraten als vanouds op bepaalde terreinen aan de weg timmeren en zijn er nog enkele andere verwezenlijkingen te noteren. Denk maar aan de onthulling van het monument voor de vliegtuigcrash in Wortel-Kolonie, de uitreiking van de Erfgoedprijs 2014, de interessante uitstap naar twee erfgoedsites in Limburg en de succesvolle Dag van de Trage Weg in Meerle. Het is overigens een positieve ontwikkeling dat ook in 2014 nogal wat geslaagde activiteiten het resultaat waren van een nauwe samenwerking met uiteenlopende partners, zoals La:ch vzw, het Stadsbestuur, Natuurpunt Markvallei, het Agentschap voor Natuur en Bos en het Stedelijk Museum. Een aanpak die vruchten afwerpt.

Er waren dit jaar evenwel ook enkele zaken die ons iets meer zorgen baren. Zo zijn een aantal van onze werkgroepen duidelijk aan een herbronning toe. Verder is de druk op het bestuur nog gestegen nadat enkele spilfiguren een stap terug hebben gezet. We zijn nu eenmaal met (te) weinig om de zaak volop draaiende te houden en deze inzet voor het Hoogstraatse erfgoed valt niet altijd goed te combineren met een hectische job, een druk gezinsleven en de noden van alledag. De riem zal er dus regelmatig even af moeten, maar dat betekent uiteraard niet dat EH volgend jaar ter plaatse zal blijven trappelen. Momenteel worden er immers al voorbereidingen getroffen voor de Algemene Ledenvergadering en andere activiteiten in 2015, zoals lezingen in het voor- en najaar. De aftrap gebeurt alvast op 1 februari met een winterwandeling langs trage wegen in het noorden van ons stadje.

Naar goede gewoonte wil ik dit voorwoord afsluiten met jullie allen in naam van het bestuur een gezond en Erfgoed 2015 te wensen.

Francis Huijbrechts
Voorzitter

Erfgoedprijs 2014

Zondag 14 september 2014

Ondanks het interessante aanbod voor de open monumentendag, die zoals gewoonlijk samenvalt met onze uitreiking, was er een hoge opkomst voor de uitreiking van de erfgoedprijs op 14 september. De Sint-Luciakapel in Meersel-Dreef zat goed gevuld, niet alleen met verschillende leden van het Schepencollege maar ook met een groot aantal eigenaren en vrijwilligers die zich belangeloos inzetten voor de kapellen die ons landschap sieren.

Na een verwelkomwoordje door de voorzitter van Erfgoed Hoogstraten en een speech door de schepen van cultuur Joyce De Sager, werd er vanuit de WG Onroerend Erfgoed meer uitleg gegeven over de soorten kapellen in onze regio en de historiek achter de uitgekozen pareltjes.

*Josée Verbreuken gaf tijdens de presentatie in de Sint-Luciakapel telkens de nodige duiding bij de selectie. Het was meteen haar laatste wapenfeit in naam van de WG Onroerend Erfgoed. José, hartelijk dank voor je 10 jaar inzet.
(foto Francis Huijbrechts)*

Voor de uitreiking zelf is het concept dit jaar een beetje aangepast. Gewoonlijk worden er rood-witte plaatjes uitgedeeld die op de gevel geplaatst kunnen worden. Omdat de meeste kapellen eerder klein zijn, hebben we er in 2014 voor gekozen om een bloemetje uit te reiken. Deze rode bloemen in een witte pot kunnen bij de kapellen geplaatst worden. Zo is onze blij van appreciatie alsnog zichtbaar aanwezig.

Tijd voor de bij de Erfgoedprijs traditionele groepsfoto van heel wat gemotiveerde erfgoeddragers in ons stadje (foto Francis Huijbrechts)

Nadat iedereen zijn/haar bloemen in ontvangst had genomen, kon er worden overgegaan tot de receptie waarbij we rustig konden napraten. We mogen gerust stellen dat het een geslaagde uitreiking is geworden!

Bene Dewaele

Betaling lidgeld 2015

Bijgevoegd vindt u het overschrijvingsformulier i.v.m. het lidgeld voor 2015. Zoals de penningmeester herhaaldelijk heeft aangekaart, lopen onze werkingskosten steeds hoger op. Onze spaarpot wordt al geruime tijd uitgehold door een waaier aan activiteiten, maar ook door verzending- en procedurekosten. Het vorige werkingsjaar was uitzonderlijk aangezien we enige winst hebben gemaakt – en gelukkig maar - met het project "Hoogstraten 1814" (waarvoor dan ook keihard is gewerkt door een aantal mensen van onze vzw), maar dat is een eenmalig gegeven. Om de toekomstige werking, inclusief een degelijk en gevarieerd aanbod, te kunnen blijven verzekeren heeft het bestuur eerder in 2014 beslist om het **lidgeld** op te trekken, tot **€15**. Dit is overigens pas de eerste verhoging in het bestaan van onze vzw en we rekenen op jullie begrip.

Alle betalingen dienen te gebeuren via **rekeningnummer BE59 8601 1434 8026 en BIC-code SPAABE22**.

Werkgroep Oude Voetwegen

Dag van de Trage Weg in Meerle

Zoals iedereen in de Nieuwsbrief van september al kon lezen, ging dit jaar onze Dag van de Trage Weg door in Meerle. Op zondag 19 oktober kwamen ruim honderd geïnteresseerden opdagen voor de wandelactie 'Langs trage wegen in Meerle'. Een actiedag die onze werkgroep organiseerde in het kader van de landelijke Dag van de Trage Weg, met steun van de Stad Hoogstraten en medewerking van KWB Meerle.

Wandelaars over het Uilekotsche Pad (Buurtweg 32) – Dag van de Trage Weg – zondag 19 oktober 2014

De wandeling was opgebouwd rond **het Uilekotsche Pad**, buurtweg 32 (sentier) opgenomen in de Atlas der Buurtwegen. Deze trage weg werd uiteraard niet zomaar gekozen als leidraad. Dit oude voetpad maakt immers de ideale verbinding tussen het dorpscentrum van Meerle en het buitengebied en past dus naadloos binnen het lopende Masterproject 'Meerle, ons dorp' waarbij via burgerparticipatie wordt gezocht naar een functionele vernieuwing van de dorpskern, gekoppeld aan een veilige toegankelijkheid, vooral voor voetgangers en fietsers. Een doelstelling waartoe dit Uilekotsche Pad zich dan ook perfect leent.

Sinds een aantal jaren is het laatste deel van dit pad jammer genoeg onwettig ingepalmd bij het akkerland. Een tweede argument waarom wij deze voetweg in 'the picture' plaatsen. Het zal wel niet om landbouw-economische redenen zijn dat dit pad hier verdwenen is want deze landbouwer richt ditzelfde akkerland ook jaarlijks in als maïsdoolhof waarvan de

doolhofpaden kriskras over deze oude voetweg lopen. De stad Hoogstraten heeft zich geëngageerd het laatste deel van het Uilekotsche Pad, vanaf het Elsakkerpad tot aan de Elsakker, binnenkort in ere te herstellen. De betrokken eigenaar werd in september door de burgemeester hierover per brief aangemaand: *'We willen u tevens verzoeken naar de toekomst toe rekening te houden met de aanwezigheid van deze voetweg; dus 1 meter vrijhouden, niet bezaaien of beplanten en niet bemesten of bewerken'*. We zijn benieuwd naar het resultaat.

Verder werden tijdens deze wandeling onder de deskundige bezieling van Maartje Siebelink nog enkele andere trage wegen in Meerle verkend (Kruysweg, Elsakkerpad, Heimeilenpad en 't Groen Paadje), allen in het centrum van Meerle. Voor sommige een eerste kennismaking, zoals bleek uit de enthousiaste reacties. Maar iedereen was het roerend eens: deze trage wegen zijn belangrijke veilige autovrije aders in het lokale weefsel en verdienen daarom hun plaats in een aangename leefomgeving.

Maartje en haar aandachtige toehoorders.

Tussen het groen langs 't Groene Paadje in Meerle

Wie meer wil weten over deze dag of de wandeling graag nog eens wil overdoen, kan terecht op de website van Erfgoed Hoogstraten of de Facebookpagina van Trage Wegen Hoogstraten. Je vindt er meer informatie over het Uilekotsche Pad en andere Meerlese buurtwegen. Je kan er tevens de wandelbrochure van deze dag downloaden: www.erfgoedhoogstraten.be of www.facebook.com/tragewegenhoogstraten

... en nog nieuws over andere oude voetwegen...

Eindelijk werd **het Pijperpad** (Meer) dit voorjaar niet meer onwettig geploegd en werd deze buurtweg door de stadsdiensten netjes voorzien van naambordjes. Ondertussen kan je merken dat dit eeuwenoude paadje terug dagelijks wordt gebruikt als doorsteek van en naar het dorp of als een recreatieve verbinding naar het buitengebied. Een geslaagde heropening.

Ook het oude **Kasteelbeekpad** (Hoogstraten) werd in september aangepakt en deze vroegere verbinding tussen de H. Bloedstraat en de Achtelsestraat werd na jaren in ere hersteld. Alleen laat de functionele herinrichting momenteel nog te wensen over. Schepen

Jansen heeft ons beloofd dat hij dit probleem zal bekijken.

Op de site van het Woonzorgcentrum werd voetweg 27 – **Richtweg** (Hoogstraten) ook opnieuw aangelegd als afgescheiden trage wegverbinding naar het WZC en achterdoorpaadje van de Loenhoutseweg naar de Wereldakker (achter het Seminarie) of andersom.

Ook het tracé van voetweg 25 – **het Kasteelpad** (Wortel) werd dit najaar deels verlegd zoals dit werd opgenomen in de Atlas der Buurtwegen. Het stadsbestuur heeft hier twee houten bruggetjes aangelegd en het pad voorzien van nieuwe naambordjes. Helaas werd tot op vandaag de bedding van het verlegde tracé niet geëffend waardoor er nog steeds een natte en gevaarlijke greppel midden over het pad loopt. Ongemakkelijk voor niet geoefende wandelaars en eveneens een aandachtspunt voor onze schepen van openbare werken.

Tenslotte werd het historische **Stipstappenpad** (Wortel) ook van naambordjes voorzien, maar hier werd de bedding nog steeds niet hersteld van de schade die de aangelande landbouwer veroorzaakte door het onwettig ploegen van deze buurtweg. Deze zomer hebben wij bij gouverneur Cathy Berx opnieuw ons beklag gemaakt over deze verwaarlozing door ons stadsbestuur (het uitblijven van het herstel van de bedding en het noodzakelijke onderhoud). Op 21 november 2014 maande de gouverneur in een niet mis te verstane boodschap het College van Burgemeester en Schepenen andermaal nadrukkelijk aan haar engagementen na te komen: *'Hierbij verzoek ik u nogmaals rekening te houden met de verplichtingen die voortspruiten uit de buurtwegenwet tot onderhoud en verbetering van de buurtwegen'*. Een duidelijke boodschap aan ons

stadsbestuur. Dit voorjaar gaan we rond deze problematiek, indien nog nodig zou blijken, actie voeren.

Volgende afspraak!

Het wordt stilaan een jaarlijkse gewoonte. Ook deze winter organiseren we opnieuw samen met Natuurpunt vzw een wandeling langs trage wegen in onze gemeente. In opvolging van de Dag van de Trage Weg zal deze gezamenlijke wandeling doorgaan in Meerle. Onze werkgroep stippelt momenteel een erg mooie wandeling uit langs verschillende trage wegen in Meerle en Meersel-Dreef. Hou onze website en/of facebookpagina in de gaten voor meer bijzonderheden en noteer deze afspraak alvast in uw nieuwe agenda. **Zondag 1 februari 2015 – 14 u aan het gemeenteplein in Meerle.** Iedereen van harte welkom!

Het Uilekotsche Pad

Stan Geysen, Werkgroep Oude Voetwegen / Trage Wegen

Speelkaarten Alfred Ost

Nieuwe speelkaarten naar ontwerp van Alfred Ost

Vanaf 22 december 2014 wordt een reeks speelkaarten te koop aangeboden naar ontwerp van Alfred Ost. De ontwerptekeningen voor de kaarten behoorden tot “de schenking Carette” die het Stedelijk Museum mocht ontvangen van deze familie in 2011. Tot de schenking behoorden niet enkel zeer kleurige tekeningen, maar ook honderden postkaarten, archiefstukken, grafieken, foto's en affiches. Tevens een serie ontwerpen voor doopkaartjes en een reeks geïllustreerde speelkaarten.

Het idee ontstond om ter ere van Alfred Ost de ontwerpen voor de speelkaarten te gebruiken. Het Stedelijk Museum en de Hoogstraatse bridgeclub legden de nodige contacten met Carta Mundi die in de stijl van de tekeningen van Alfred Ost zorgden voor het ontwerp van de cijfers van de speelkaarten. Alfred Ost had namelijk enkel de aas, de heer, de dame en de boer getekend. Voor de rugzijde van de kaarten werd de handtekening van Alfred Ost gekozen en op de jokers staat een kleine tekst over Alfred Ost en de schenking Carette.

De speelkaarten worden verkocht in het Stedelijk Museum en bij de toeristische dienst van de stad Hoogstraten. Voor een geschenkdoosje met twee stokken kaarten betaal je € 8, één stok kaarten kost € 4,50.

Alden-Biesen en Herkenrode

Zondag 26 oktober 2014

Een mooiere dag om Alden Biesen en Herkenrode te ontdekken, hadden we ons niet kunnen wensen!

Onder een stralend mooie hemel zijn we op verkenningstocht getrokken in Alden Biesen. We startten onze wandeling tussen de voorburchten, de tiendenschuur en de paardenstallen. Langsheen deze gebouwen kwamen we stilletjes aan de rijke geschiedenis van de volledige site te weten. Eveneens werd de geschiedenis van de Duitse Orde en de landcommandeurs uitgelegd. Iedere nieuwe landcommandeur die op Alden Biesen kwam, probeerde zijn stempel te drukken op het domein. Zo verrees er onder leiding van landcommandeur Godfried Huyn van Geleen een nieuwe barokke kerk (gebouwd in 1634-1638) die nu nog dienst doet als parochiekerk van Bilzen. Onder landcommandeur Hendrik van Wassenaer Warmond werd omstreeks 1700 de Franse tuin, samen met het oranjeriegebouw, aangelegd. De waterburcht werd gemoderniseerd. Omstreeks 1706 verbouwde deze landcommandeur het noordoostelijke gedeelte van de waterburcht tot een *appartement*. Het renaissanceslot werd onder landcommandeur Damian Hugo von Schönborn in 1715-1716 getransformeerd tot een adellijke residentie. Na von Schönborn werd het interieur van het renaissanceslot aangepast aan de ideeën die hij heeft uitgewerkt. Tijdens het laatste kwart van de 18de eeuw is eveneens de rest van het domein onder handen genomen en onder andere de Engelse tuin aangelegd.

Bij het bezoek aan het interieur van het kasteel zagen we de schade die de brand in 1971 heeft aangebracht aan het kasteel en het interieur dat grotendeels verloren is gegaan. Tijdens de lange restauratie zijn enkele kamers van de landcommandeurs opnieuw ingericht zoals voor de brand en de teloorgang. Het geeft een zicht op de pracht en de praal die het kasteel ooit moet hebben gehad. Na een lekkere middag in de voorburcht en een kleine wandeling op het domein, werd de tocht verdergezet en vertrokken we naar Herkenrode.

Bij de aankomst op Herkenrode viel ook hier de grootsheid van het domein op. Hoewel de grootste gebouwen, zoals het effectieve klooster en de kerk, volledig verdwenen zijn, krijg je wel direct de impressie van wat het ooit moet geweest zijn. Tijdens de rondleiding in het bezoekerscentrum werden we ondergedompeld in de rijke geschiedenis van de site en het dagelijkse leven van de abdij en omliggende boerderijen. Ook hier probeerde iedere abdis haar stempel te drukken op de site, wat geen evidentie is in tijden van crisis. Toch zijn ze erin geslaagd om er een prachtig domein met veel boerderijen van te maken. Echter na de verkoop na de Franse revolutie kwam het geheel snel in verval, zeker na de fatale brand in 1826 waarbij de kerk volledig in as werd gelegd. Het geheel werd afgebroken, samen met het naastliggende klooster. Op dit ogenblik is de site opgedeeld en wonen er nog zusters in het abdissenkwartier en is het overgrote deel in handen van Herita. Zij zijn volop bezig met de restauratie en de inrichting van de archeologische site. Na de rondleiding was er nog de mogelijkheid om de site te verkennen alvorens we de aftocht naar Hoogstraten terug inzetten!

Hopelijk heeft iedereen van deze Erfgoeduitstap genoten en mogen we u de volgende keer opnieuw verwelkomen.

Bene Dewaele

70 jaar geleden (10)

In deze rubriek vanwege de Werkgroep "Op het Oorlogspad" gaan we in onze nieuwsbrief telkens een 70-tal jaar terug in de tijd om bepaalde gebeurtenissen en/of personen uit de dramatische Tweede Wereldoorlog in de kijker te zetten.

GRENSGEBIED IN OORLOGSTIJD

In het vorige hoofdstuk gaven we aan dat de mensen in de streek rond Hoogstraten net als het overgrote deel van hun landgenoten tijdens de oorlogsjaren in hun dagelijkse leven werden geconfronteerd met ernstige tekorten, rantsoenering, opeisingen... Vooral levensmiddelen werden daarbij een hoofdbekommernis. Aangezien men in deze landelijke regio evenwel de nodige ruimte en doorgaans ook de kennis en ervaring voorhanden had om zelf voedsel te kweken of men toch kon rekenen op lokale landbouwers, bleven de mensen hier gelukkig van de zwaarste ontberingen gespaard. Bovendien probeerden onze Kempenaars er met de nodige creativiteit een mouw aan te passen, waarbij vooral de huismoeders een grote rol speelden. Het in ons grensgebied reeds wijdverbreide fenomeen van de smokkel kon eveneens enig soelaas bieden, maar dat was niet zonder gevaar. De grensbewakers lagen immers van oudsher op de loer.

Iets aan te geven?

De situatie aan de Belgische landsgrenzen in de jaren 1940 valt uiteraard niet te vergelijken met die binnen de huidige context van de Europese Unie. Men kent in ons werelddeel nog nauwelijks binnengrenzen en er heerst vrij verkeer van personen, goederen en diensten. Het ging er ooit helemaal anders aan toe, met de heffing van in- en uitvoerrechten, heel wat beperkingen, een strikte regelgeving en regelmatige controles.

Het toenmalige "Bestuur der douanen en accijnzen" speelde daarbij een hoofdrol. Het beschikte in de regio Hoogstraten ten tijde van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog over het relatief kleine douanekantoor Strijbeek ten noorden van Meerle. Daar konden bepaalde formaliteiten worden vervuld en kon men de nodige verschuldigheden betalen aan de bevoegde ontvanger. Het kantoor beschikte tevens over een eigen brigade die de controles aan de grensovergang zelf uitvoerde. Verder waren er hulpposten - zogenaamde *aubettes* - voorzien in de hoofdstraat van Meersel-Dreef en in Hoogstraten aan de Van Aertselaerstraat ter hoogte van café-logement "In de Wachtzaal" (Hofkens). Hier werden o.a. de geleibrieven voor het transport van vee nagekeken en gevisieerd. In principe was de invalsweg vanuit Breda, via Ulvenhout en Strijbeek, de enige toegelaten weg om goederen in of uit te voeren in onze regio en dat dan nog in beperkte mate. De vele niet-geoorloofde grensoverschrijdende wegen en paden rond Hoogstraten, zoals de hoofdweg van Zundert naar Meer, die van Ulicoten naar Meerle of die van Baarle-Nassau naar Minderhout, mochten in principe niet voor vrachtvervoer worden gebruikt of enkel met speciale vergunningen. Deze wegen en het tussenliggende gebied werden bewaakt door de zogenaamde veld- of wielrijdersbrigades en dit gebeurde 24 uur op 24, zeven dagen per week. Deze brigades had men opgericht in Meer, Meersel-Dreef, Meerle, Hoogstraten en Wortel. Ze hadden elk hun specifieke sector met waarnemingspunten en stonden onder leiding van een brigadier. Hij stelde de dienstregeling op voor de ambtenaren onder zijn bevel. Douaniers moesten indertijd overigens verplicht wonen op hun standplaats. Alleenstaande ambtenaren konden terecht in bepaalde logementen. Douaniers uit de brigades met gezinnen huurden de typische douanewoningen die vermoedelijk eind jaren 1920 waren opgetrokken in Wortel (Oude Weg), Hoogstraten (Molen- en Minderhoutsestraat) en Meer (Meerseweg).

Op de goede werking van de brigades werd toegezien door een luitenant. Hij bracht verslag uit bij de controleur die in de regio Hoogstraten meteen ook de hoogste lokale ambtenaar was van de douane. De “Kontrool der Tol en Accijnzen Hoogstraeten”¹ omvatte naast het huidige grondgebied van onze stad indertijd eveneens de brigade Merksplas en mogelijk ook deze van Zondereigen en Rijkevorsel. Misschien wat vreemd maar de Controle Hoogstraten viel onder de bevoegdheid van het Gewestelijk Bestuur der Douanen en Accijnzen in Hasselt. Dit gold trouwens voor het hele arrondissement Turnhout.

*Douanier Georges De Voogt van de brigade Meersel-Dreef in 1941
(collectie Nationaal Museum van Douane en Accijnzen)*

Alle deelgemeenten van Hoogstraten vielen binnen de zogenaamde tolkring, een wettelijk afgebakende en vrij brede zone langs de landsgrenzen met heel wat strenge bepalingen i.v.m. het voorhanden hebben en vervoeren van producten die onder verscherpt toezicht vielen (zoals vee, tabak, sterke drank,...). Bovendien hadden de douaniers er uitgebreide bevoegdheden om hun taak voor de schatkist naar behoren te kunnen uitvoeren, onder andere op vlak van huiszoekingen en gebruik van wapens. De tolkring was in theorie 5 kilometer breed, maar liep voor de streek rond Hoogstraten in de praktijk tot aan de Turnhoutse Vaart in Rijkevorsel. Dat was immers een duidelijke barrière in onze regio.

Het kwam overigens zelden tot harde confrontaties met smokkelaars. Men had nog iets van “leven en laten leven”. Wanneer ze door de kommiezen² werden verrast, gooiden de smokkelaars snel hun lading af en maakten zich uit de voeten. De douaniers stelden zich doorgaans tevreden met de achtergelaten smokkelwaar en maakten een proces verbaal “ten laste van onbekenden”, hoewel ze doorgaans vrij goed wisten wie ze voor zich hadden. De smokkelaar was al blij dat hij een fikse boete of een gevangenisstraf kon ontlopen. De volgende keer had hij misschien meer geluk...

¹ Een ietwat archaïsche omschrijving op een stempel zoals die nog zeker tot in 1940 werd gebruikt

² Kommiezen: bijnaam voor de douaniers. Een verwijzing naar hun *commission*, de officiële aanstelling als staatsambtenaren.

Naast de Belgische douaniers kregen de smokkelaars ook te maken met Nederlandse douaniers of Marechaussees en die aarzelden - in tegenstelling tot hun Belgische collega's - vaak niet om vuurwapens te gebruiken om overtreeders te stoppen.

Bij de mobilisatie vanaf de zomer van 1939 werden er tevens grenswielrijders en andere Belgische militairen ingezet bij de bewaking van de landsgrenzen, maar die trokken zich met het veldleger terug bij de Duitse inval. Ook een aantal douaniers, inclusief controleur a.i. Vanderkeel, hebben toen tijdelijk – en al dan niet op bevel – hun post verlaten.

Nieuwe heren, nieuwe wetten

Op 24 mei 1940, twee weken na de Duitse invasie en dus nog vier dagen voor de capitulatie van het Belgische leger, had de dienstdoende directeur te Hasselt reeds per brief laten weten dat de grensbewaking en de inning van “rechten en taxen” zoals voorheen moest worden uitgevoerd, maar dat de Duitse bezetter een aantal beperkingen had opgelegd. Zo mochten ondermeer goederen die door Duitse militairen werden ingevoerd niet worden belast. Verder mocht “de bewaking slechts geschieden gedurende den tijd dat het verkeer der burgerlijke bevolking toegelaten is.” Vanaf juli 1940 kon er overigens ook weer bij nacht worden gecontroleerd, maar enkel na overleg van de lokale controleur met de “plaatselijke bezettende macht”.

Rond die tijd verschenen er immers ook Duitse grenswachten op het toneel en toen werd de sfeer geleidelijk grimmiger. Het ging in de Noorderkempen om bewapende paramilitairen die behoorden tot het *Grenzwacht-Regiment Clüver* dat bestond uit drie bataljons en onder het commando stond van de *Militärbefehlshaber Belgien/Nordfrankreich*. Later, in 1943, werd de eenheid omgevormd tot het *Sicherungs-Regiment 16*. Bij hen lag de nadruk niet alleen op controle van de goederenstroom, maar zeker ook op personen die de grens al dan niet illegaal wilden oversteken. Vrachtverkeer kwam sowieso nog niet vaak voor en dat liep tevens terug door de oorlogsomstandigheden. Onder andere in Meersel-Dreef werden de grenswachters later in de oorlog aangevuld met ambtenaren van de Duitse douane. Zij oefenden hun dienst uit vanuit het aubette op de Dreef.

De Duitse grenswacht betrok in de regio Hoogstraten een aantal posten, waar ze vaak ook waren ingekwartierd. Zo zaten er onder andere grenswachten in de in beslag genomen villa “Zwaluwenhof” van de welstellende familie Lijsen aan de hoofdweg naar Zundert en op het landhuis “Den Rooy” in Meerle bij de weg naar Ulicoten. Er zou tevens bij de aanvang van de bezetting een kantoor zijn gevestigd in een pand “De Catte” aan de Vrijheid (thans Juwelier Martens), maar dit werd vermoedelijk in het voorjaar van 1943 verlaten. Er werden op de belangrijkste invalswegen schildwachten geplaatst en de Duitsers liepen net als de Nederlandse en Belgische douaniers patrouilles in de tussenliggende sectoren. Daarvoor werden trouwens op regelmatige basis fietsen opgeëist bij de bevolking. Er waren tevens Duitse posten net over de grens, o.a. een kantoortje voor de douane in Galder en een hoge houten toren ten zuiden van de Meirse weg die uitkeek over het beboste grensgebied tussen Zundert en Meer.

De Belgische staatsambtenaren, inclusief de douaniers, waren wettelijk verplicht om tot op zekere hoogte met de bezetter samen te werken, maar er is weinig concreets bekend over in hoeverre dat hier effectief gebeurde. Uit correspondentie met het bestuur te Hasselt blijkt dat om hun medewerking “in de mate van het mogelijke” werd verzocht door de Duitsers en dat de controleurs daar vrij uiteenlopend op reageerden. Zo lag ondermeer de vraag om “alle verdachte personen” naar de Duitse wachtposten te leiden moeilijk bij een aantal kaderleden. Ook werd het actieterrain van de Belgische douane blijkbaar beperkt tot de eigenlijke grenslijn en moesten de formaliteiten en het toezicht in de tolkring worden teruggeschroefd.

Bij de Duitse grenswachten had je trouwens kerels die de kwaadste niet waren en wel eens een oogje dichtknepen, maar natuurlijk ook mannen waar echt niet mee te spotten viel.

Smokkel

Hoewel smokkelen in onze regio een eeuwenoude en wijdverbreide bezigheid was – men kon hiermee immers omwille van prijsverschillen en beperkingen aan deze en gene zijde van de landsgrens het toch wat schrale bestaan opkrikken – was lang niet iedereen geroepen om dit te gaan doen...en al zeker niet in oorlogstijd. Er moet tevens een onderscheid worden gemaakt tussen gelegenheidsmokkelaars (voor eigen gebruik) en beroepsmokkelaars die over een netwerk van leveranciers en afnemers beschikten en die al dan niet in bendes opereerden. De meeste mensen hadden hier doorgaans wel weet van smokkelpraktijken, maar niet iedereen deed er aan mee. Zo ook Felix Peeraer (°1922), de zoon van de smid van Meer die woonde aan de noordrand van de dorpskom, bij het begin van de Meerleseweg:

Ooh...er is in Meer tijdens de oorlog heel wat afgesmokkeld. Het gebeurde dikwijls genoeg dat wij ze 's nachts bij ons door den hof zagen stappen en zo naar 't straat. Ze haalden meestal graan in Holland. Ik weet er van ene en dat was een hele sterke. Hij droeg 75 kilo terwijl de meeste er 50 droegen. Daar gingen ze dan mee door de Neindse Goren, door de wildernis allemaal en over de grensloop. En hij droeg dan 75 kilo mee. Dat was echt wel ne sterke mens. Ik weet niet wat ze allemaal nog smokkelden. Ja, beesten natuurlijk ook. Onze gebuur vertelde ons dat hij op een keer een uur met een koe in de vaart in Rijkevorsel had gestaan...omdat ze er achter zaten. Een uur met een koe in de vaart in Veussel...om weg te geraken. Bij Stan Adriaansen kwam trouwens alle dagen een auto langs. Die gooide steeds gauw wat binnen en weer voort, naar Meerle. Dat was ook allemaal smokkelwaar. Kousen en zo van alles denk ik.

In onze familie werd er voor zover ik weet niet gesmokkeld. Dat zat er bij ons zo niet in. Onze vader maakte een nieuwe ploegsnee aan de ploeg als die versleten was voor een kilo boter. Betaling in natura. Zo werkte onze vader. Een smid konden de boeren natuurlijk niet missen. Ze moesten toch kunnen ploegen. Zo ging dat dus. Wij hebben dus niet veel problemen gehad met de rantsoenering.

Grensverkeer aan banden

André Huijbrechts (°1933) uit Hoogstraten kreeg als jonge knaap al gauw in de gaten dat het tijdens de oorlogsjaren niet vanzelfsprekend was om even de grens over te steken:

Mijn moeder was afkomstig van Zundert en als ze haar ouders wilde bezoeken moest ze altijd eerst een soort dagvergunning gaan halen bij de rijkswacht in Hoogstraten. Dan moest ze die laten afstempelen bij een Duitse luitenant of zoiets op een post in Lijsen-kasteel in Meer en vervolgens moest ze haar vergunning laten zien aan de schildwacht aan de grensovergang bij Toontje Elst. Dat moest ook bij het terugkomen gebeuren en in Lijsen-kasteel werd de pas ook weer ingehouden.

Op een keer had mijn moeder waarschijnlijk niet veel goesting of tijd om dat allemaal te doen en we reden met de fiets tot in de uiterste hoek van Maxburg. We lieten onze fietsen daar bij het laatste boerderijtje voor de grens staan en trokken door het bos in de richting van de Gaard, waar mijn grootouders Zagers woonden. Ze zaten daar maar een tweetal kilometer van de grens. Plots hoorden we echter "Halt" en er sprong een Duitser met een geweer in de aanslag omhoog uit de bosjes. Hij had blijkbaar net zitten sch... en zijn broek hing nog half op zijn knieën! Hij begon tegen ons moeder te roepen, maar die hield zich natuurlijk van den domme. De Duitse grenswacht trok zijn broek wat beter op en vroeg wat we in onze tas hadden zitten. Toen hij zag dat het twee broden waren heeft hij die afgepakt en we mochten verder gaan.

Clandestien en op grote schaal

Heel wat van de smokkelactiviteiten waren helemaal niet gericht op lokaal verbruik, maar wel op aanvoer voor de sterk groeiende zwarte markt in meer verstedelijkte gebieden. Een lucratieve activiteit, zolang men natuurlijk niet tegen de lamp liep.

André Huijbrechts (°1933) herinnert zich dat het huis van zijn oom en tante Bert Herrygers en Adriana Zagers aan de Bosuil in Wortel een echte draaischijf was voor iedereen die illegaal over de grens trok. Hun kleine boerderij lag daar trouwens maar een paar honderd meter vandaan. De douaniers wisten wel degelijk wat er allemaal aan de hand was, maar zo waren er meer verdachte locaties in hun sector en ze konden uiteraard ook niet overal tegelijk zijn.

De pachtboerderij bewoond door het gezin Herrygers-Zagers aan de Bosuil werd regelmatig bezocht tijdens smokkeltochten (foto OHO - Francis Huijbrechts)

Een van de smokkelaarsgroepen tijdens de oorlogsjaren bestond overigens uit arbeiders en ambtenaren van de buurtspoorwegen. Ze haalden in Castelré voedingswaren als aardappelen, graan of rijst en die werden via de Markbeemden achter de watermolen over de grens gebracht. Zo zag Dré regelmatig Sus Verschueren uit de Gelmelstraat met een kruiwagen met een houten wiel vrachten torsen tot 250 kilo. Als Jonna Zagers in de gaten kreeg dat er kommiezen op de loer lagen, joeg ze de paar koeien die ze hadden van de ene wei in de andere. Dat was een afgesproken – en geen al te opvallend - signaal aan smokkelaars die op de terugweg waren dat er iets loos was. Als een tocht gelukt was, werd de smokkelwaar in Hoogstraten verborgen in de postwagen die steeds achteraan de buurttram hing. Die wagon was in principe verzegeld, maar medeplichtige personeelsleden (conducteurs of kaartjesknippers) konden de verzegeling verbreken en vervangen zonder dat dit opviel. Ook de Duitsers lieten de postwagon ongemoeid. Mannen uit Vlimmeren die bij de woning van Bert en Jonna over de grens trokken pasten eveneens die methode toe. Zo is er heel wat smokkelwaar vanuit de Noorderkempen naar afnemers in Antwerpen vertrokken.

Smokkelaars getuigen

Een van de smokkelaars in Meer was Jaak Snoeys (°1921). Hij groeide op in een boeregezin met drie zonen in de Werkhovenstraat. Zijn vader overleed al vrij vroeg en Jan werd dus op jonge leeftijd de man in huis. De broers zouden trouwens alle drie te maken krijgen met de verplichte tewerkstelling in Duitsland. Jaak kwam als oudste op de boerderij in aanmerking voor een vrijstelling, maar zijn broer Jaan moest min of meer onderduiken en Toon werd uiteindelijk afgevoerd naar Duitsland en werkte er een aantal maanden in een vliegtuigenfabriek. Ook zij waren actief betrokken bij de smokkel tussen Meer en Zundert:

Jaak Snoeys tijdens het interview met Paul Fockaert in 2010 (foto OHO – Paul Fockaert)

We moesten tijdens den oorlog vaak leveren, maar we smokkelden zelf ook koren of tarwe van over de grens. Dat ging met jute zakken. We droegen toch rond de 90 kilo. Dat waren van die grote boerenbondzakken met een touw gebonden in het midden zodat het graan wat verdeeld zat. Op elke schouder rustte er dus een kwak. Ons contact was bij die mannen van de Steenbakker. We hebben wel wat afgesmokkeld, graan, boter... ook patatten. Het hing een beetje af van het seizoen wat we haalden. Ge kont er ook wel iets mee verdienen, anders deed je dat niet. De mannen die veel droegen kregen tot 50 frank, maar dan moesten ze er wel voor zorgen dat ze hun vracht in de schuur binnen brachten...dat ze thuis geraakten. Als je nou eens pech had en je de waar onderweg moest afgeven dan had je niks natuurlijk. Zo ging dat. Ik heb zelf 'ns één keer iets moeten afgeven, maar ook niet meer.

We gingen naar de Steenbakker en kochten er graan aan of zo, om te smokkelen. Dus graan van Holland naar België. De Steenbakker was eigenlijk een boer, dat was zijn schuilnaam. Het gebeurde dat ik er ook overdag naar toe ging, met tabak of 't een of 't ander. Dus tabak van België naar Holland. Het ging altijd weg en weer. Dat waren allemaal jongemannen uit de geburen die meededen. Als we hier smokkelwaar hadden zitten dan ging dat uiteindelijk naar Antwerpen of Schoten, maar die kwamen dat met de fiets halen.

Het is voorgevallen dat ze met een man of vier tegen de morgen terugkwamen en dat de kommiezen bij ons aan het huis lagen omdat ze wisten wat er gaande was. Ik met de fiets snel de Gooren in – het was al tegen de morgen - en ik reed ze tegemoet en zei tegen de mannen: "Steek het hier maar weg onder de struiken." Onze Jaan is het spel dan met paard en kar overdag gaan ophalen.

Er zaten Duitse grenswachten op Lijzen-kasteeltje. Die familie woonde in Antwerpen en kwam onder den oorlog niet naar Meer. Dat kasteeltje was dus vrij. Ik denk dat er misschien een Duitser of tien, of misschien wel 20 waren ingekwartierd. Ik weet daar eigenlijk niet zo veel van.

Ze hebben me toch eens een keer gepakt gehad toen ik vroeg op een morgen op weg was naar de Steenbakker met wat merchandise. Ge hoorde die Duitsers doorgaans wel. Ze hadden gamellen bij en zo en dat rammelde regelmatig, maar nu had ik helemaal niks gehoord en ik liep er recht op. Er naderde een Duitser en ik sprong in de struiken. Wat ik bij had, heb ik al snel weg gegooit. We zijn later nog gaan kijken, maar we vonden niks terug. Hij moet toch iets gehoord hebben en begon met zijn bajonet in die struiken te steken. Dan ben ik maar tevoorschijn

gekomen want ik was bang dat hij in mijn gat ging steken. Hij nam me mee naar het kasteel van Lijzen. Daar heb ik dan nog een tijd in het cachot gezeten. 's Morgens moest ik in de kelder hout gaan zagen. Natuurlijk deed ik niet al te hard mijn best en daar kreeg ik wel wat reactie op. 'Ich bin mude' zei ik dan, want ik had de nacht voordien niet geslapen. Om zeven uur 's avonds mocht ik naar huis.

Iemand die het werk op de boerderij eveneens regelmatig probeerde te combineren met smokkelpraktijken was Karel Adriaensen (°1918) uit Meerle. Op een dag kreeg hij daarbij trouwens hulp uit onverwachte hoek:

Wij hadden grond tot tegen Nederlands grondgebied. Er lag enkel nog een sloot tussen. Ik was daar op ne keer aan het eggen want ik wilde er koren zaaien. De boer op 't Hollands gooide bij mij op den akker drie zakken koren neer, tegen betaling. Allemaal goed en wel maar toen kwam er plots een Duitser buurten. Ik zei: "Ja, ik zou moeten gaan eten, maar ik durf mijn zaaigoed niet laten liggen" "Nee, dat mag je niet doen" zei diejen Duits. Ik spande de kar in hij hielp zelfs mee met het opladen van de zakken en ik met m'n gesmokkeld graan naar huis! En zo heb ik wel meer farcskes gehad

Op een wit kasteeltje een beetje achterin, op Den Rooy, heeft onder den oorlog altijd een post van de Duitse grenswacht gezeten. Wij hebben eigenlijk met hen nooit veel problemen gehad. Ze zagen ons dan ook alle dagen, als we gingen melken en zo. Ze kenden ons allemaal hé. Er was wel een vervelende bij. Die liet ons altijd de melkkitten openmaken omdat hij dacht dat we er smokkelwaar in hadden zitten.

Op ne keer hadden Pjier van Aelst en ik een zak patatten gehaald bij de maaiboer en in het Nonneven botsten we ineens op twee van die Duitsers. "Kijk, smokkel jij ook?!" zei een van hen. "Ja, voor mijn zuster die aan de stadskant woont". "Dat is goed" zei hij, "neem ze maar mee". Hij nam echter wel ons paspoort af en zei dat we de volgende dag om negen uur moesten komen. We moesten er rond het kasteel de wegen opkuisen. Jaan Van Bavel, Jan Meeren en een zoon van Haeste waren er al aan het hakken. Sus Michielsen woonde daar toen nog in een boerderijtje dat later is afgebroken. We moesten daar een kruiwagen halen en de roskes opruimen en wegruimen. Er waren drie vrouwen van Veussel boven op het kasteeltje aan het schuren en we moesten van de put water naar boven dragen ook, om te kuisen. "Doeme" zei Pjier, "we zullen ze eens kloten." Vooraan onder een raam aan de waszaal was een grote regenbak. Hij zei: "We gaan die regenbak leeg scheppen. Dan hebben ze morgenvroeg zelf geen water meer om hun eigen te wassen!" Om half elf kregen we onze passen terug. Maar die vrouwen waren best kwaad. Zij moesten natuurlijk al dat water opkuisen en het liep gewoon de trappen af tegen dan.

Vogelvrij?

Door de Duitsers werd een algemene spertijd ingevoerd, waardoor mensen die zich 's nachts buiten bevonden meteen verdacht waren en de kans liepen te worden aangehouden of zelfs neergeschoten. Dit was in ons grensgebied een bijkomend probleem voor de smokkelaars die precies de duisternis nodig hadden om hun activiteiten te ontplooiën. Douaniers en een aantal andere beroeps categorieën (zoals boswachters, nachtwakers en dokters) kregen echter wel de toelating om buiten de spertijd nog op straat te komen.

Dat het de bezetter menens was bleek onder andere uit een brief van de provinciegouverneur a.i. Jan Grauls dd 27 januari 1941 aan de gemeenten in het grensgebied:

"De Duitse grensposten en het bewakingspersoneel aan de Hollandsch-Belgische grens hebben het bevel bekomen, zonder voorafgaandelijke verwittiging, te schieten op alle personen welke trachten de grens langs niet-publieke wegen te overschrijden."

De gouverneur gaf de opdracht om dit bericht door middel van plakbrieven onmiddellijk aan de bevolking door te geven.

Een dramatisch grensincident liet in onze regio evenwel niet lang op zich wachten. Karel Adriaensen (°1918) uit Meerle herinnert zich hier het volgende over:

Als je als smokkelaar ging lopen dan werd er wel 'ns op je geschoten. Dat kon je best niet doen. Er is hier tijdens den oorlog eens een jonge kerel neergeschoten in de Bosstraat, van Jal naar de grens. Je kwam dan in Ulicoten bij het kapelleke uit. Die jongen was van verder op. Ze waren met z'n tweeën, maar hij ging op de loop en de Duitsers hebben hem neergeschoten. Hij is toen naar het gemeentehuis gebracht.

Het slachtoffer bij dit dramatische incident was waarschijnlijk de 16-jarige Jozef Smits uit de Looyweg in Rijkevorsel die omkwam op 10 maart 1941. Hij smokkelde toen wat aardappelen en werd vergezeld door zijn zuster Gabriëlle. Jozef werd in de rug getroffen en was op slag dood. Zijn overlijden staat niet in het register van Meerle genoteerd, zodat hij waarschijnlijk op Nederlands grondgebied is gestorven. Blijkbaar werd het stoffelijk overschot toch snel naar het Raadhuis in Meerle overgebracht. Er zijn in onze regio mogelijk nog meer smokkelaars beschoten en daarbij gewond geraakt, maar daarover ontbreekt momenteel concrete informatie.

Smokkel uit miserie

Ook vanuit Hoogstraten-centrum waren smokkelaars actief. Een van hen was Miel Graauwmans (°1920) en hij gaf ons een schrijnend relaas van hoe moeilijk het soms was om door de bezettingsjaren te komen. Hij kwam uit een groot gezin in de Vrijheid met negen kinderen waarvan de vader, een schoenmaker, dan nog enkele jaren voor de oorlog was overleden. Ze hadden het thuis echt niet breed. Miel was overigens met enkele van zijn broers in het voorjaar van 1940 gemobiliseerd, had een tijd in Frankrijk gezeten en hij was pas eind 1940 teruggekeerd uit krijgsgevangenschap:

Den 13de december 1940 was ik terug thuis en ze zaten in Hoogstraten natuurlijk ook met de bezetting. De Duitse soldaten kwamen bij ons in het café zelfs biljarten. Dat weet ik nog heel goed. Ze zaten overal. Bij ons thuis zelf zaten er geen ingekwartierd, maar bij onze gebuur Toon Brosens waarschijnlijk wel. Waar ze precies zaten dat trok ik me allemaal niet aan. Ik was gewoon blij dat ik thuis was. Ik was toch bijna 8 maanden weggeweest.

Voor den oorlog had ik in een garage in Deurne gewerkt, maar toen ik werd gemobiliseerd, was dat natuurlijk gedaan. Ik ben echter direct terug in Deurne kunnen beginnen. Toen is de miserie pas begonnen. Godverdomme. Wat ik toen allemaal nog heb meegemaakt?! Dat durf ik eigenlijk maar amper te vertellen.

We moesten zien dat we te eten hadden. Er was toen niet veel eten te krijgen en ons moeder zat met al die kinderen. Onze Stan was nog niet terug, dus die zaten zonder inkomen. Onze Albert werkte op het Seminarie, maar daar verdiende hij beken niks. Ons Marie werkte bij den drukker, bij Haseldonckx. Zij verdiende er haar kostje. Ons moeder zat nog met drie of vier klein gasten thuis. Ons Paula was amper zeventien jaar, ons Annie was er veertien en onze Marcel was maar een jaar of negen, geloof ik.

Ik ging terug in Deurne werken. Ik reed elke dag op en af met de tram en dat was maar miserabel en triestig. Ik geloof dat ik toch iets van bijna 200 frank per week had, ik denk dat ik iets van vier frank en een half verdiende. Ik wil maar zeggen, wat ik verdiende, wat onzen Albert verdiende - maar dat was ook niet veel voor zover ik weet - en wat ons Marie verdiende, daar moesten wij het mee doen. Marie bleef bij den drukker eten, dus zij bracht thuis ook niet veel binnen.

Ik dacht dat ik beter wat kon gaan smokkelen om meer te verdienen. 's Nachts smokkelen, om wat koren en wat weet ik nog allemaal. We gingen tot in Chaam. We reden met de fiets tot in Meerle en dan te voet naar Chaam.

Ik ben beginnen mee te gaan met Chareltje Schrijvers, maar die is nog tijdens den oorlog gestorven. Dat was een broer van Jeanne Schrijvers en die hadden een winkeltje aan de Statie. Diegene waar Jeanne mee getrouwd was, Jef Jacobs, die hadden een boerderij in Chaam en daar gingen we graan halen. Ik en Chareltje Schrijvers. Zo ben ik beginnen te smokkelen.

's Nachts ging ik smokkelen en overdag ging ik werken in Deurne. Ik stond daar door den dag natuurlijk bijna te slapen. Die baas kreeg dat in de gaten en ik vloog er in feite na een tijd terug buiten. Ik ben er niet blijven werken.

Wij brachten het koren en graan vanuit Holland naar ons thuis en mensen uit Antwerpen pikten het daar op. Die hadden eigenlijk nog meer miserie als wij. Je moet dat zo licht niet inschatten. Overigens, als de boeren uit onze streek ons kenden, dan konden we daar geen koren gaan halen. Dan mochten ze ons nog zo goed kennen. Wij moesten helemaal naar Chaam. Daar konden we het tamelijk goedkoop krijgen en dan verkochten wij het verder aan mensen uit Antwerpen en verderop.

We reden met de fiets tot in Meerle en bij Jacobs op het Oosteneind werden de fietsen weg gezet. Dwars door de weiden ging het dan naar Holland. Ook als het erg donker was, wisten wij goed waar we moesten zijn. Bij mist was het natuurlijk wat anders.

De douane of de politie van Holland deed er ook dienst en op een keer heb ik toch 'ns gehoord dat er eentje een pistool afschoot. Ik liep verdomme in volle vaart tegen de pinnesdraad en sloeg er los overheen! Ik was toen helemaal alleen. Dat gebeurde niet gemakkelijk. Ik geloof dat de anderen achter gebleven waren. Ik kwam bij Jacobs thuis aan gelopen, lijkbleek waarschijnlijk en doodmoe. Ik ging er binnen en ik geloof dat er douaniers zaten, Hollandse douaniers die daar zaten te buurten, maar die deden niks. De moeder van Jacobs kreeg zelfs compassie met mij omdat ik zo toegetakeld binnenkwam. Ik weet niet zeker of dat douaniers waren, ik dacht dat toen in ieder geval.

Er waren natuurlijk ook Duitse grenswachten in onze regio en die schoten meteen als er iemand de grens overstak. Verdomme, daar had ik toch bang af. Ik geloof dat ze bij Meerle zelfs iemand hebben doodgeschoten. Toen ze begonnen te schieten aan de grens, zeker de Duitsers, begon ik het allemaal wat te gevaarlijk te vinden. Dat smokkelen heeft alles bij elkaar toch wel een jaar of twee geduurd. Ik was in december 1940 thuisgekomen, maar ik had eerst nog een paar maanden in Deurne gewerkt. Ik geloof dat ik ergens in mei 1941 ben beginnen smokkelen, met Charel Schrijvers. Hij is echter vrij snel gestorven en dan ben ik een tijdje op stap geweest met "den Tiet" (=Guillaume De Koning). Dat is trouwens een halve kozijn van mij. Daar zal ik nog 'ns iets van vertellen. Den Tiet ging ook 'ns mee smokkelen. We waren in Chaam en den Tiet zei: "Ik zal gaan kijken of er nergens geen douaniers zijn. Blijf jij maar efkens hier." Ik bleef achter een hofuin staan. Dat was in het dorp van Chaam zelf. Het was nog tamelijk licht, tegen den avond. Ik hoorde plots schieten en den Tiet kwam voorbij gelopen. Het was net een moteur die ze een versnelling hoger hadden gezet!

Toen kreeg ik problemen met m'n poten. Ik zat altijd door mijn voeten. Dat geraakte allemaal ontstoken en ik zat er zeven weken mee thuis. Ik was toen met Den Tiet en ik vroeg hem of hij niet 'ns een zakske mee kon brengen voor mij. Hij was van goeie wil en bracht af en toe een zakske voor mij mee, omdat ik zolang met hem had opgetrokken.

Met een smokkelaar als Suske Floren ben ik nooit opgetrokken. Suske was een specialist. Ik geloof niet dat ze die dikwijls gepakt hebben.

We bleven die tijd zo ver mogelijk uit de buurt van de Duitsers en trokken onze plan. Ik ben in ieder geval gestopt met dat smokkelen, maar ik weet niet meer precies wanneer.

Achter de tralies

Jan Pemen (°1921) uit de Spieringstraat in Meerle was als enig overgebleven zoon in een vrij groot gezin op een pachtboerderij vrijgesteld van arbeidsdienst, maar nogal wat van zijn jeugdvrienden moesten onderduiken. Ze probeerden hun magere rantsoen en hun financiën wat aan te vullen met smokkeltochten. Jan liep daarbij echter tegen de lamp en hij kwam terecht in de "Paraplu", de koepelgevangenis van Breda. Gelukkig liep het goed af:

"We gingen veul naar Holland...smokkelen. Daar was het beterkoop en van Meerle uit zat je direct op 't Hollands. Ik heb zelf eens in de Paraplu in Breda gezeten. Ik geloof dat dat in 1942 was. Aangehouden door de Duitsers...die hadden ons gepakt met het smokkelen. Er waren er meer bij, maar ik weet niet meer wie. We hadden graan in Holland gehaald, maar we speelden alles natuurlijk kwijt. We waren toen bang genoeg. Ik heb gelukkig niet lang in de Paraplu gezeten...maar een paar dagen. We moesten de Duitsers hun schoenen kuisen en we konden weer naar huis. We zijn er dus heel goed van afgekomen. Daarna ben ik niet meer gegaan. Van ene keer was ik wel geleerd. Toon Raats woonde in Meerle en is ook met smokkel gepakt...van tabak dacht ik. Hij werd ook naar de Paraplu gebracht, maar is nooit meer teruggekeerd. Hij is direct naar een concentratiekamp gebracht....en niet meer teruggekomen."

Gedeporteerd

Voor één inwoner van Meerle liep zijn betrokkenheid bij een smokkelzaak inderdaad dramatisch af. Antonius Raats werd geboren te Etten-Leur op 14 januari 1913. Hij was een zoon van Adriaan en Maria Marijnissen. Zijn kroostrijke familie had zich in 1935 vanuit Noord-Brabant in Meer gevestigd. Ze betrokken bij Maxburg een pachthoeve van Adriaan Keustermans. De familie Raats hoefde volgens de gemaakte overeenkomst negen jaar geen pacht te betalen als ze de woeste gronden die bij de pas opgetrokken boerderij hoorden ontgonnen. Toon was ongehuwd en kwam aan de kost als landarbeider. Hij is tijdens de bezetting verhuisd aangezien hij op 29 januari 1944 officieel werd ingeschreven aan de Voort te Meerle. Daar woonden sinds februari 1941 reeds enkele van zijn broers. De huurovereenkomst met Keustermans liep immers op zijn einde en de familie Raats zocht een nieuwe stek. Liza Keustermans, dochter van de pachter, gaf aan dat Toon Raats in de loop van 1944 werd gearresteerd omwille van een smokkelzaak bij zijn ouderlijke woning te Maxburg. Dit werd later bevestigd door Adriaan Edam, een neef van Toon. Deze gaf aan dat Toon en zijn broer Kees kort voor de bevrijding op de boerderij in Maxburg waren toen enkele smokkelaars uit Loenhout er een partij tabak afleverden. Toon zou dit bewaren vooraleer het over de grens kon worden gebracht. In de loop van de nacht kwamen er evenwel twee kerels uit het Noord-Brabantse Sint-Willibrord. Zij wilden de tabak meenemen, maar Toon wimpelde hen af. Hij vertrouwde de zaak niet en besloot de tabak te verbergen in een klerkast op zijn kamer. Later die nacht stonden de twee Nederlanders ineens opnieuw voor zijn deur, ditmaal vergezeld door Duitsers. Die twee waren blijkbaar aan de grens op een patrouille gebotst en ze hadden hen gedwongen te vertellen waar ze vandaan kwamen. Na een pak rammel en een huiszoeking waarbij de tabak werd gevonden, werden Toon Raats en de twee mannen uit Sint-Willibrord meegenomen. Kees Raats had ook wel meppen gekregen, maar hem lieten ze achter. Toon en zijn twee lotgenoten werden overgebracht naar de gevangenis te Breda. Het lijkt er sterk op dat zij vanuit deze gevangenis wat ongelukkig naar Duitsland werden afgevoerd. Toon werd door de nazi's mogelijk niet beschouwd als politiek gevangene, maar als "asociale" smokkelaar gedeporteerd en opgesloten in een concentratiekamp. Het is ook mogelijk dat hij werd gezien als een werkweigeraar voor de verplichte arbeidsdienst in Duitsland. Op zijn persoonlijke fiche in het *Konzentrationslager Neuengamme* staat aangegeven dat hij op 9 september 1944 aankwam in het *Hauptlager*. Toon Raats overleed op 3 december 1944 om 7u 's morgens aan een longontsteking in KZ Hamburg/Neuengamme, volgens de overlijdensakte uit 1945. Dit is echter een "administratief" overlijden. Het kwam vaak voor dat *Häftlinge* officieel stierven in het hoofdkamp in plaats van het *Aussenlager* waar ze effectief waren bezweken. Volgens een *Totenliste* voor het *Aussenkommando* Husum-Schwesing stierf Toon Raats te Husum en hij werd er begraven in een graf op het *Sowjetisches Gräberfeld*. De familie zou eerst informeel op de hoogte gesteld zijn van

het overlijden door een zekere Havermans uit Zundert die in hetzelfde kamp had verbleven. Deze gaf te kennen dat de twee mannen uit Sint-Willebrord hun deportatie eveneens niet hadden overleefd. Waarschijnlijk rust Toon Raets nog altijd in zijn oorspronkelijke graf. De ouders van Toon werden in november 1944 overigens ook ingeschreven in de Voort te Meerle. De boerderij waarop zij woonden was tijdens de bevrijdingsgevechten rond Maxburg eind oktober 1944 uitgebrand.

Antonius Raats bezweek eind 1944 in een Duits concentratiekamp (collectie SMH)

Incidenten met Duitse grenswachten

Bij enkele contacten rond de Tweede Wereldoorlog in onze regio dook het verhaal op dat er een Duitse grenswachter zou zijn omgebracht in het grensgebied tussen Zundert en Meer. Het zou een *Feldwebel* (onderofficier) geweest zijn die verbleef op het "Zwaluwenhof" in Meer en die tijdens een patrouille bij de Krochten door smokkelaars of stropers zou zijn gedood en ergens ter plaatse begraven. Daarop zou een grote zoekactie op de boerderijen in de buurt zijn opgezet, want men dacht vermoedelijk dat hij was gedeserteerd. Hier is tot dusver evenwel nog geen concrete aanwijzing, laat staan een bewijs van opgedoken.

Een ander opvallend grensincident is de dood van een kaderlid van de Duitse grenswacht bij een ongeval op 2 december 1943 te Meersel-Dreef. Het ging om *Zollkommissar* Wladewitz die kantoor hield te Galder en die daar een bedenkelijke, corrupte reputatie had opgebouwd. De auto - waarschijnlijk bestuurd door Wladewitz zelf - kwam op de middag uit de richting Dreef, vloog uit de scherpe bocht bij de watermolen en ramde de afsluiting. Wladewitz werd door de voorruit geslingerd en de auto kwam terecht in de modderige kunstmatige aftakking van de Mark. De vier overige inzittenden, drie Nederlandse mannen - allen handelaars - en een jonge Nederlandse vrouw, kwamen mogelijk door verdrinking om het leven. Het wrak van de auto, nog met de lichamen erin, werd op het droge getrokken door het paard van Kees Huybrechts die op een boerderij in die buurt woonde. Volgens de verklaringen van een Belgische douanier die kort voordien uit het spergebied aan de kust in West-Vlaanderen was overgeplaatst naar de brigade Meersel-Dreef stak de verongelukte auto van de Duitse douanier vol buitenlandse deviezen en juwelen. Deze bleken echter al gauw verdwenen. Er was indertijd overigens ook enige betwisting over wie er bevoegd was over de plaats van het ongeval omdat de gemeentegrens tussen Meerle en Meer daar blijkbaar midden in de aftakking van de Mark loopt. Adriaan Van Boxel, de secretaris van Meerle, wilde af van deze vervelende zaak. Uiteindelijk werden de vier doden met de Nederlandse nationaliteit ingeschreven door Jules Mertens, de secretaris van Meer. De dood van Wladewitz werd nergens officieel aangegeven in Belgische registers en het stoffelijk overschot werd mogelijk snel naar Duitsland overgebracht.

Smokkel onder dwang

Tevens werden enkele zeer laakbare praktijken gesignaleerd waarbij smokkelbazen uit onze regio in de steden op zoek gingen naar jonge mannen die in het nauw werden gedreven omwille van de oproepingen voor de verplichte arbeidsdienst. Er werd hen een veilig onderduikadres voorgespiegeld in de Kempen, op een afgelegen boerderij en met kost en inwoon. Als die kerels dan goed en wel aangekomen waren, kregen ze echter bezoek van de smokkelbazen die aangaven dat ze als wederdienst moesten gaan smokkelen. Uiteraard een gevaarlijke klus. Men ging bij een weigering in bepaalde gevallen zelfs zo ver dat de jongemannen prompt werden verklikt aan de *Fahnders* en werden uitgeleverd aan de Duitse bezetter! Er is zo minstens één geval bekend van een man uit Schoten die op die manier werd opgepakt bij Meersel-Dreef en naar Duitsland werd afgevoerd.

Tegen- of medestanders?

Enkele smokkelaars en douaniers maakten tijdens de oorlogsjaren gebruik van hun expertise in het grensgebied voor verzetsactiviteiten, onder andere bij het overbrengen van neergehaalde geallieerde vliegeniers of voor het inwinnen van inlichtingen. Op dit clandestiene werk in de grenszone komen we mogelijk bij een andere gelegenheid uitvoeriger terug. Ik wil om af te ronden toch even de schijnwerpers zetten op één douanier en één smokkelaar die er in het grensgebied ook andere doelstellingen op na hielden.

Frans Van Rillaer werd op 13 december 1903 geboren te Holsbeek in Brabant. Hij was gehuwd met Bertha-Theresia Piot. Hij kwam eind 1929 bij de douane en kreeg eerst Poppel als standplaats toegewezen. Later werkte hij een tijd in het openbaar entrepot te Brussel, maar in mei 1933 werd hij naar de veldbrigade van Meer overgeplaatst. Frans kreeg af en toe wel een berisping omdat hij te laat aan de dienst begon of omdat hij verzuimde om een nachtdienst naar behoren uit te voeren, maar ook enkele positieve vermeldingen omdat hij – bijvoorbeeld – in 1942 een aardappeldief had aangehouden. In juni 1943 sloot Frans zich aan bij de lokale weerstandsbeweging Kempisch Legioen en hij maakte gebruik van zijn bewegingsvrijheid in het grensgebied en zijn toelating om als staatsambtenaar ook 's nachts op stap te zijn. Een sterk staaltje is dat hij naar verluidt kilometers ver in Noord-Brabant is doorgedrongen om de Duitse luchtafweerstellingen en andere installaties rond de vliegbasis Gilze-Rijen in kaart te brengen en door te geven aan de geallieerden. Een wat vreemde episode volgde bij de straatrepressie ten tijde van de bevrijding eind oktober 1944. Frans geraakte in Hoogstraten-centrum met enkele andere verzetslui betrokken bij de aanhouding van een oudere collega die van collaboratie werd beschuldigd. Bij de aanklagers bleken overigens enkele smokkelaars te zitten die het met de ambtenaar in kwestie aan de stok hadden gehad. De douanier werd flink mishandeld en uiteindelijk 72 dagen opgesloten in Merksplas-Kolonie, maar dan plots weer vrijgelaten. De hele zaak werd zonder gevolg geseponneerd, maar de betrokkene was niet bepaald te spreken over de houding van Van Rillaer in deze kwestie. In 1962, op het einde van zijn carrière, vroeg en kreeg Frans Van Rillaer zijn overplaatsing naar Leuven.

Frans Floren was geboren in Loenhout op 4 juni 1909. Hij huwde in 1933 met Maria Elizabeth Wegner en ze kregen een dochter en een zoon. Zijn schoonvader was overigens "De Snep", een bekende Grensrakker uit de Eerste Wereldoorlog. Frans was blijkbaar uit hetzelfde hout gesneden. Na een aantal verhuizen (Rijkevorsel, Schoten,...) keerden ze kort na de Duitse inval in 1940 terug naar Hoogstraten. Het gezin woonde aan de Vrijheid. Sus Floren was een van de bekendste en meest succesvolle Hoogstraatse smokkelaars uit die periode. Klein van gestalte maar met een opvallende dosis lef en ook een actief weerstander. De volgende anekdote typeert de man. Toen Sus op een keer toch eens werd verrast door douanier Gust Van Mieghem wierp hij z'n goederen af. Het ging om een 20-tal fietsbanden en hoeveelheid rijst. Frans ging naar verluidt - en toch uitzonderlijk - persoonlijk informeren bij de brigadier in Hoogstraten hoeveel smokkelwaar de betrokken douanier had binnengebracht. Het bleek dat er enkel 10 fietsbanden waren afgeleverd.

De brigadier wilde toen geen stappen ondernemen tegen zijn ondergeschikte maar was wel van plan om dat na de oorlog te doen. Van Mieghem werd kort na de bevrijding naar Oost-Vlaanderen overgeplaatst.

Zoals gezegd zat Sus Floren ook in het verzet en hij wordt o.a. genoemd als koerier voor William De Wilde, die in mei 1944 werd aangehouden en omkwam in Duitsland. Frans zelf werd opgepakt op 10 oktober 1944 toen hij als gids fungeerde voor een Britse patrouille in het niemandsland aan de Papenvoort te Wortel. Gelukkig werd hij niet meteen door de Duitsers als partizaan terechtgesteld. Mogelijk werd hij via de gevangenis in Breda afgevoerd naar de Gestapo gevangenis te Bremen. Van daaruit kwam hij waarschijnlijk terecht in de hel van het KZ bij Bremen-Farge. Daar verrichte hij tot in het voorjaar van 1945 slavenarbeid aan een gigantische betonnen fabriek voor onderzeeërs die overigens nooit in gebruik werd genomen. Sus is één van de weinige politieke gevangenen in onze regio die levend uit Duitsland is teruggekeerd. Hij ging later overigens in een koolmijn werken. Het is opvallend te moeten vaststellen dat er aan Frans Floren ondanks zijn staat van dienst na de oorlog opvallend weinig aandacht werd besteed. Mogelijk speelde zijn reputatie als smokkelaar hem parten om veel erkenning te krijgen voor zijn verzetsactiviteiten.

Francis Huijbrechts

Bronnen:

1. Archief WG "Op het Oorlogspad", Erfgoed Hoogstraten vzw (OHO/EH)
 - Interview met Felix Peeraer (°1922) door Francis Huijbrechts op 25 januari 2007
 - Interview met Liza Keustermans (°1924) door Francis Huijbrechts
 - Interview met André Huijbrechts (°1933) door Luc Cox en Francis Huijbrechts op 30 januari 2010.
 - Interview met Jaak Snoeys (°1921) door Paul Fockaert op 11 juni 2010
 - Interview met Jan Pemen (°1921) door Francis Huijbrechts op 27 juni 2011
 - Telefonisch interview met Adrianus Edam (°1930) door Francis Huijbrechts op 17 december 2011
2. Archief Francis Huijbrechts (AFH)
 - Interview met Louis Van Hoeck (°1913) door Francis Huijbrechts op 3 april 1991
 - Interview met Adriaan Van Boxel (°1916) door André en Francis Huijbrechts op 2 oktober 1994
 - interview met Emiel Graauwmans (°1920) door André en Francis Huijbrechts op 12 januari 2002
3. Documentatiecentrum D&Amuseum, Antwerpen
 - Personeelsdossier Van Rillaer, Franciscus
 - Bundel i.v.m. "Toezicht aan de grens", correspondentie Gewestelijk Bestuur der Douanen en Accijnzen Hasselt met de controles Hoogstraten en Turnhout (24 mei 1940-23 augustus 1940)
4. Stadsarchief Hoogstraten
 - Bevolking- en Overlijdensregister Meerle 1943-45
5. Publicaties
 - J. Lauwerys, *Hoogstratens Oorlogsboek*, in JHOK, 1970
 - Verbist C., *Rijkevorsel 1940-1945*, 1978
 - J. Jespers, *Tussen Wotte wolk en Annville 1939-1945, Heemkundekring "Paulus van Daesdonck"*, 1985

Projectgroep Hoogstraten 1814

Musical, monument, museum,...

Eind november hebben we samen met maar liefst 8.000 toeschouwers kunnen genieten van het massaspektakel dat La:ch vzw maandenlang grondig had voorbereid. De musical “1814, de Vergeten Veldslag” was opnieuw een schot in de roos en bovendien een heel sterk onderdeel van het herdenkingsprogramma. Wat barst een stadje als het onze toch van creativiteit en talent! Een dikke pluim - of liever een hele kalkoen - voor Ann en Maarten Leemans en hun team.

De spanning was te snijden bij de eerste tonen van “1814, de Vergeten Veldslag” tijdens de première (foto Francis Huijbrechts).

Op zondag 14 december werd dan het monument i.v.m. de dramatische gebeurtenissen in 1814 onthuld in Minderhout. Na twee beraadslagingen in de jury was eind april het kunstwerk “Het Verlangen” van Luc Van Soom gekozen uit 45 inzendingen. Zijn werk focust op het verlies van geliefden, have en goed dat oorlog vaak met zich mee brengt, maar ook op het verlangen naar het einde van de strijd, naar het normale leven, naar de mensen waar je door de omstandigheden van wordt gescheiden. Het beeldhouwwerk wordt gelinkt aan een gedicht dat Pien Storm van Leeuwen speciaal voor deze gelegenheid schreef en dat op een op een bank bij het bronzen beeld wordt aangebracht. Er is daarvoor een extra budget uitgetrokken door het stadsbestuur. Na toespraken door burgemeester Rombouts en schepenen De Sager kwam Ann Leemans aan het woord. Zij kon immers zowel spreken vanuit de projectgroep als vanuit de cultuurraad. Vervolgens bracht Pien het gedicht en gaf Luc enige duiding bij het beeldhouwwerk.

Op aangeven vanuit de projectgroep en de cultuurraad creëerde het stadsbestuur aldus een permanente herdenkingsite bij de Sint-Clemenskerk, destijds het brandpunt van de strijd. We zagen trouwens weer een mooie opkomst, met een 200-tal aanwezigen. De onthulling werd afgesloten met een receptie in het gildehuis.

Leden van het schepencollege, de cultuurraad en andere geïnteresseerden komen meteen na de onthulling het monument wat van dichtbij bekijken (foto Bene Dewaele).

Tegen dat u dit leest zal tevens de interessante en drukbezochte thematentoonstelling in het Stedelijk Museum er op zitten. Daar zullen sinds begin augustus circa 4700 bezoekers over de vloer gekomen zijn. Dat was meteen het laatste luik van het herdenkingsprogramma in 2014.

Komt er nog een staartje aan dit succesverhaal? We zullen zien...in het Waterloo-jaar 2015.

Francis Huijbrechts
Coördinator Projectgroep "Hoogstraten 1814"